

АРЕАЛ ПОШИРЕННЯ ОЙКОНІМІВ НА -ІВЦІ, -ИНЦІ НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ ПРОТЯГОМ XIV-XX ст.

У статті простежено просторову локалізацію назв населених пунктів на -івці, -инці на території Східного Поділля протягом XIV-XX ст. Здійснено характеристику їх словотвірної структури та семантика базових назв.

Ключові слова: деривація, локалізація, ойконім, особова назва, патронім, словотвірна модель.

Постановка проблеми. Назви поселень на **-івці, -инці** творять одну з найчисленіших словотвірних моделей Східного Поділля. Таких назв нараховуємо 217 одиниць, що становить 10,8 % від усіх назв населених пунктів цього регіону.

Ойконіми на **-івці, -инці** є одним із найдавніших типів географічних назв населених пунктів на слов'янських землях. Першофіксація в історичних джерелах ойконімів названого типу говорить про те, що початки формування, а також розвиток ойконімійної системи Вінниччини припадають на початок 2-го тисячоліття н.е., оскільки перші згадки про назви населених пунктів на **-івці, -инці** досліджуваного регіону зафіксовано історичними джерелами саме з XII ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях дослідників слов'янської топонімії географічним назвам на **-івці, -инці** приділено чимало уваги та висунуто різні думки щодо походження та значення ойконімів на **-івці, -инці**. Так, історик М. Кордуба писав, що назви населених пунктів на **-івці, -инці** спершу означали жителів поселень на **-ів** і, отже, творення ойконімів названої словотвірної моделі відбувалося у два етапи: двір чи хутір, заснований *Яцком*, первісно називався *Яцків*, а люди, що жили в цьому дворі – *Яцківці*. Згодом ця остання назва витіснила попередню й перейшла на сам двір [7, 14]. Такої самої думки дотримується і Ю. Карпенко, розглядаючи ойконіми на **-івці, -инці** як назви, що походять від катойконімів [6, 48]. М. Габорак вважає, що ойконіми на **-івці, -инці** утворилися семантичним шляхом [4, 56].

По-різному визначали творення і походження назв населених пунктів на **-івці, -инці** такі дослідники топонімії, як О. Селіщев, Л. Гумецька, В. Ташицький, С. Роспонд, В. Никонов, О. Стрижак та ін. Наприклад, польські вчені В. Ташицький, С. Роспонд, З. Штібер, словацький вчений Я. Станіслав відносять такі назви до патронімічних щодо їх по-

ходження. Цікавим є міркування Л. Гумецької на рахунок ойконімотвірних формантів **-івці-і**, **-инці-і**, яка вважає, що суфікс **-ець**, виступаючи в сполученні з присвійними суфіксами **-ин**, **-ов**, виражає однину (**-овець**, **-инець**) і множину (**-івці**, **-инці**) [5, 52].

Більш детальний аналіз ойконімів на **-івці**, **-инці** подано у роботі В. Никонова, який, власне, спростовує думку Л. Гумецької про спорідненість суфіксів **-ець** (**-инець**, **-овець**) з суфіксами **-ці** (**-івці**, **-инці**), вказуючи, що в топонімії вони належать до різних типів та різняться своєю історією, значенням, процесом розвитку [8, 26].

Назви поселень на **-івці**, **-инці** стали об'єктом спеціального дисертаційного дослідження Д. Бучка. На його думку, формування українського ареалу топонімів на **-івці**, **-инці** відбулося не пізніше XII-XIII ст. і вже у XIV ст. ці топоніми творять повністю сформований тип [3, 70]. Раніше дослідник зазначав, що ойконіми названої словотвірної моделі спочатку означали лише мешкаців населених пунктів на **-ів** (<**-ов**), але останні не витіснили назв на **-ів**, а були назвами нових поселень, заснованих вихідцями із населених пунктів на **-ів**. Тобто процес творення назв поселень на **-івці**, **-инці** відбувався так: с. *Захаров* – мешканці *захаровци* і с. *Захаровци* [2, 95]. Однак у пізніших працях, присвячених вивченню назв населених пунктів на **-івці**, **-инці**, Д. Бучко кваліфікує їх як відпатронімні назви доойконімного рівня деривації, оскільки патронімними є їх базові назви [1, 11].

Ми також вважаємо, що ойконіми на **-івці**, **-инці** є відпатронімними, а процес творення ойконімів із вказаними суфіксами проходив так: *Левко* (родоначальник чи власник групи людей) > *левківці* (люди) > *Левківці* (поселення). Саме тому, на нашу думку, ойконіми названої словотвірної моделі є одними із найдавніших поселень, а їх продуктивність та ареал поширення дозволяє простежити заселення певної території.

Мета нашої розвідки – простежити просторову локалізацію назв населених пунктів на **-івці**, **-инці** на території Східного Поділля протягом XIV-XX ст., а також охарактеризувати їх словотвірну структуру та семантику базових назв.

Виклад основного матеріалу. На думку відомого дослідника історії Вінниччини В. Отамановського, уже в XIII ст. на досліджуваній території існували окремі поселення. Він пише: „...у північно-лісовій частині Вінницького повіту, обабіч Богу, вже XIII ст. мало бути принаймні 11 осад, а при кінці XIII ст. мали повстати Вінниця, Брацлав та Сокоlecь, які, без сумніву, не були на півдні єдиними осадами, то можна зробити висновок, що вже при кінці XIII ст. починає з'являтися ріденька мережа осад по всьому правобережжю Богу аж до Брацлава та Сокольця. Протя-

гом XIV ст. оця мережа осад густішає, поширюючись подекуди в обсязі надбогських пуш на лівобережжя Богу...” [9, 75]. Оскільки пам’ятки XIII ст. містять скупі відомості з історії Подільського краю, назви поселень Вінниччини, що існували в той час, згадуються дуже рідко або й зовсім не згадуються.

В історичній літературі XIII ст. нами виявлено лише один ойконім – *Дяківці*, який локалізується на території сучасного Літинського району.

У писемних пам’ятках XIV ст. нами виявлено три ойконіми на **-івці**, **-инці**, які існували на території Вінниччини в названий період: *Дяківці*, 1241 р.: *Дьяковцы* [Молч., 126] – відпатронічний ойконім на **-івці** від ОН *Дякъ* [Туп., 142]. Патронім *дяківці* „рід чи підлеглі *Дяка*” перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням „посел., яке заселяють *дяківці*”. *Микулинці*, 1388 р.: *Мыкулинцы* [Под., 65] – відпатронічний ойконім на **-инці** від ОН *Микула*. Патронім *микулинці* „рід чи піддані *Микули*” перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням „посел., яке заселяють *микулинці*”. *Почапинці*, 1388 р.: *Почапинцы* [Под., с. 65] – відпатронічний ойконім на **-инці** від ОН **Почапъ*. Патронім *почапинці* „нащадки чи піддані *Почапа*” перейшов у назву населеного пункту з первісним значенням „посел., яке заселяють *почапинці*”. Усі названі ойконіми локалізуються на території сучасного Літинського району.

В історичних документах XV ст. нами виявлено уже 33 топоніми досліджуваного типу. Варто зазначити, що збільшення числа першофіксацій пояснюється насамперед збільшенням кількості писемних джерел. Першофіксаціями ойконімів на **-івці**, **-инці** є: *Багринівці*, 1431 р.: *Багриновцы* [Молч., 321] відпатронічний ойконім на **-івці** від ОН **Багрин*. Патронім *багринівці* „рід чи піддані *Багрин*” став назвою поселення. Первісне значення „посел., яке заселяють *багринівці*”, ОН **Багрин*, пор. *Багрин* [ССУП I, 19]; *Біликівці*, 1438 р.: *Беликовцы* [Груш., 31] – відпатронічний ойконім на **-івці** від ОН *Биликъ* [Мор., 12.]; *Василівці*, 1498 р.: *Василівци* [Груш., с. 35] – відпатронічний ойконім на **-івці** від ОН *Василь*; *Дашківці*, 1493 р.: *Дашковцы* [Груш., 58] – відпатронічний ойконім на **-івці** від ОН *Дашко* < *Данило*; *Зяньківці*, 1493 р.: *Зяньковцы* [Груш., 56] – відпатронічний ойконім на **-івці** ОН *Зянько* < *Зенон* [Тр., с. 138]; *Іванківці*, 1431 р.: *Иваньковцы* [Молч., 384] – відпатронічний ойконім на **-івці** від ОН *Іванко* < *Іван*; *Комарівці*, 1493 р.: *Комаровцы* [Груш., 56] – відпатронічний ойконім на **-івці** від ОН *Комаръ* [Туп., с. 192]; *Мальчівці*, 1469 р.: *Malcowcze* [Zdź XVIII, 48] – відпатронічний ойконім на **-івці** від ОН *Малько* [СП, 224] (**к>ч**); *Озаринці*, 1431 р.: *Озаринцы* [Груш., 38] – відпатронічний

ойконім на **-инці** від ОН **Озарь*, пор. ОН *Озарка* [Мор., 142]; *Пултівці*, 1431 р.: *Пултовцы* [Молч., 321] – відпатронімний ойконім на **-івці** від ОН **Пулта*, пор. *Пула*, *Пулець* [Мор., с. 160]; *Чернятинці*, XV ст.: *Чернятинцы* [Молч., 128] – відпатронімний ойконім на **-инці** від ОН **Чернятъ*, пор. *Чернякъ* [Туп., 427] та ін. Ойконіми (Дяківці, *Микулинці*, *Почапинці*), уперше зафіксовані в документах XIV ст., збереглися й у XV ст.

Найбільша кількість таких назв населених пунктів виявлена у сучасних Барському (6 одиниць), Літинському (6 одиниць), Жмеринському (5 одиниць) районах. Не виявлено у XV ст. жодного ойконіма на **-івці**, **-инці** на півдні Вінницької області.

Порівняно з попереднім століттям, у XVI ст. значно збільшилася кількість ойконімів на **-івці**, **-инці**. Разом із назвами населених пунктів, що зафіксовані у попередніх століттях, їх уже 73 назви. Першофіксаціями серед них є: *Васютинці*, 1520 р.: Лукава (Васютинці) [Груш., 58]; *Вишківці*, 1594 р.: w Wyszkowcach [Żdź XXI, 391]; *Війтівці*, 1570 р.: Війтівці, [Отам., 171]; *Головчинці*, 1552 р.: Головчинцы [Груш., 94]; *Зятківці*, 1545 р.: Ziatkowce [Żdź VI, 26]; *Коростівці*, 1578 р.: Korostowcze [Żdź XIX, 272]; *Маньківці*, 1520 р.: Mankowcze [Арх.ЮЗР 8/І, 48]; *Ометинці*, 1570 р.: Omietynce [РМ II 17, 240]; *Перепільчинці*, 1598 р.: Reropilczyncze [Арх.ЮЗР 8/І, 334] та ін. Райони значного поширення ойконімів на **-івці**, **-инці** у XVI ст. – Барський (10 назв), Жмеринський (9 назв), Літинський (9 назв), Вінницький (7 назв), Немирівський (6 назв). Незначну кількість назв населених пунктів на **-івці**, **-инці** у названий період виявлено на територіях Гайсинського, Козятинського, Тиврівського, Могилів-Подільського, Хмільницького районів.

У писемних джерелах нами виявлено 125 ойконімів на **-івці**, **-инці**, що існували на території Вінниччини у XVII ст. Уперше фіксуються у документах такі назви поселень: *Васильківці*, 1602 р. [Сел. РУ 1569-1647, 426]; *Дібровинці*, 1629 р.: *Dabrowince* [Żdź XX, 132]; *Зарудинці*, 1602 р.: *Zarudyniec* [Żdź XXI, 433]; *Кущинці*, 1629 р.: *Kuszczynce* [Żdź XX, 141]; *Остатківці*, 1668 р.: *Ostapkowiec* [Арх.ЮЗР 7/ІІ, 548]; *Телелинці*, 1602 р.: *Tyłylniec*, [Żdź XXI, 432] та ін.; усього 45 ойконімів. Всі ойконіми на **-івці**, **-инці**, які існували на території Вінниччини у XVI ст. (крім НП *Вінниківці*, *Дяківці*, *Іванківці*), збереглися і в XVII ст. Значне скупчення таких назв поселень спостерігаємо на території сучасних Барського, Жмеринського, Літинського, Немирівського районів. Уперше у XVII ст. ойконіми на **-івці**/**-инці** з'являються в Тростянецькому та Тульчинському районах.

На території Вінниччини у памятках XVIII ст. нами виявлено уже 153 назви населених пунктів на **-івці, -инці**. Першофіксаціями цього століття є: **Бійвці**, 1787 р.: *Bijowce* [Арх.ЮЗР 5/II, 592]; **Борківці**, 1765 р.: *w Borkowcach* [Арх.ЮЗР 5/II, 324]; **Восводчинці**, 1734 р.: *z Woiewodeczyniec* [Арх.ЮЗР 3/III, 75]; **Гурівці**, 1775 р.: *Gurowce* [Арх.ЮЗР 5/II, 207]; **Іванківці**, 1765 р.: *Jankowce* [Арх.ЮЗР 5/III, 12]; **Купчинці**, 1796 р.: *Купчинцы* [БН, 156]; **Мухівці**, 1765 р.: *Muchowce* [Арх.ЮЗР 5/II, 189]; **Рибчинці**, 1796 р., [БН, 181]; **Уяринці**, 1765 р.: *Ujarzynce* [Арх.ЮЗР 5/II, 178] та ін. Спостерігаючи за локалізацією назв поселень на **-івці, -инці** у межах Вінниччини, варто зазначити, що такі ойконіми знаходяться в основному в північних, центральних та західних районах області. У Піщанському, Теплицькому, Томашпільському, Чечельницькому, Ямпільському районах у XVIII ст. не виявлено жодного ойконіма на **-івці, -инці**.

Кількість назв населених пунктів на **-івці, -инці** у XIX ст. становить 170 ойконімів. Першофіксаціями серед них є: **Зарудинці**, 1893 р.: *Зарудинцы* [Гульдм., 164]; **Кривохижинці**, 1848 р.: *Кривохижинцы* [Сел.ПУ 1826-1849, 449]; **Куманівці**, 1848 р. [Сел.ПУ 1826-1849, 440]; **Онитківці**, 1861 р. [Сел.ПУ 1850-1861, 313]; **Петриківці**, 1893 р.: *Петриковцы* [Гульдм., 358]; **Порубинці**, 1893 р.: *Порубинцы* [Гульдм., 377]; **Репляшинці**, 1893 р.: *Репляшинцы* [Гульдм., 392]; **Рекечинці**, 1893 р.: *Рекечинцы* [Гульдм., 392]; **Садківці**, 1893 р.: *Садковцы* [Гульдм., 409]; **Самчинці**, 1839 р. [Сел.ПУ 1826-1849, 392]; **Сокиринці**, 1834 р. [Сел.ПУ 1826-1849, 379] та ін.

Варто зазначити, що у XIX ст. ойконіми на **-івці, -инці** значно розширюють територію свого розташування. Так, назви поселень аналізованого типу у XIX ст., як і в XVIII ст., зосереджені в основному в північних, центральних та західних районах досліджуваної території. На відміну від попереднього століття, у XIX ст. з'являються поодинокі приклади назв поселень на **-івці, -инці** у Бершадському, Тростянецькому та Ямпільському районах.

Група ойконімів аналізованого типу, виявлених нами на території Східного Поділля у XX ст. нараховує 183 одиниці. Вперше фіксуються у документах такі назви поселень: **Глухівці**, 1947 р. [АТП 1947, 20]; **Джуринці**, 1947 р. [АТП 1947, 16]; **Журбинці**, 1947 р. [АТП 1947, 35]; **Смаржинці**, 1947 р. [АТП 1947, 31]; **Халявинці**, 1947 р. [АТП 1947, 37] та ін.

Характерним явищем для ойконімії названого періоду є перейменування відпатронімих назв поселень на **-івці, -инці**: *Зарудинці* > *Побе-режне*, *Хвостівці* > *Ковалівка*, *Шкуринці* > *Прибузьке* та ін.

Територія поширення назв населених пунктів на **-івці, -инці** у ХХ ст. мало чим відрізняється від локалізації їх у попередньому столітті, а в деяких районах вона ідентична. Так, у ХХ ст. ойконіми на **-івці, -инці** локалізуються майже по всій території Східного Поділля. Однак найбільша їх кількість знаходиться в сьгоднішніх Немирівському (17 одиниць), Могилів-Подільському (15 одиниць), Хмільницькому (15 одиниць), Жмеринському (14 одиниць), Козятинському (12 одиниць), Погребищенському (12 одиниць), Барському (11 одиниць), Літинському (10 одиниць) районах. Жодного ойконіма аналізованого типу не виявлено у Бершадському, Крижопільському, Чечельницькому районах.

Висновки. Дослідивши територію поширення ойконімів Вінниччини на **-івці, -инці** за століттями, можемо сказати, що територія досліджуваного регіону заселялася неодноразово. Назви поселень Східного Поділля з архаїчними суфіксами **-івці, -инці** у XIV-XX ст. локалізуються здебільшого в центральних, північних та західних районах.

1. Бучко Д. Г. Класифікація ойконімів України (Словотвірні-мотиваційний аспект) / Д. Г. Бучко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2000. – Вип. 37. – С.10–13.

2. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д. Г. Бучко – Львів : Світ, 1990. – 142 с.

3. Бучко Д. Г. Продуктивність і локалізація основних словотвірних структурних моделей в ойконімії України / Д. Г. Бучко // Наукові записки. Серія : Мовознавство. – Тернопіль : ТДПУ, 2003. – Вип. 1. – С.68–73

4. Габорак М. М. Семантико-словотвірні типи ойконімів Прикарпаття (XII-XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Габорак. – Івано-Франківськ, 1999. – 18 с.

5. Гумецька Л. Л. Нарис словотвірної системи української актової мови XIV-XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К. : В-во АН УРСР, 1958. – 298 с.

6. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини / Ю. О. Карпенко. – К.: Наук. думка, 1973. – 238 с.

7. Кордуба М. Що кажуть нам назви осель? / М. Кордуба. – Львів, 1938. – 22 с.

8. Никонов В. А. Топонимы на **-івці, -инці** на Украине / В. А. Никонов // Вопросы географии. Изучение географических названий. – М. : Мысль, 1966. – Сб. 70. – С. 19–27.

9. Отамановський В. Д. Вінниця в XIV-XVII ст.: Історичне дослідження / В. Д. Отамановський. – Вінниця: Континент-прим., 1993. – 463 с.

Прийняті скорочення

Арх.ЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. К., 1859–1914.

АТП 1947 – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ (на 1-е вересня 1946 р.). – К. : Вид-во політичної літератури, 1947. – 1064 с.

БН – Петренко О. С. Брацлавське намісництво (90-ті роки XVIII ст.) / О. С. Петренко. – Вінниця, 2001. – 328 с.

Груш. – Грушевський М. С. Барское староство, исторические очерки: XV-XVIII вв. / М. С. Грушевський. – К., 1894. – 470 с.

Гульдм. – Гульдман В.К. Населённые места Подольской губернии / В. К. Гульдман – К.-Под., 1893. – 636 с.

Молч. – Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. / Н. Молчановский. – К., 1885. – 388 с.

Мор. – Морошкин М. Я. Словянський іменослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке / М. Я. Морошкин. – СПб., 1867. – 213 с.

Отам. – Отамановський В. Д. Вінниця в XIV-XVII ст. : Історичне дослідження / В. Д. Отамановський. – Вінниця : Континент-прим., 1993. – 463 с.

Под. – Подолия. Историческое описание съ высочайшого соизволения издаю при министерстве внутренних дел П.Н. Батюшковым. – СПб., 1891. – 264 с.

РМ – Руська (Волинська) Метрика. Актові джерела. Регістри документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воеводства) 1569-1673. / [ред. і упор. Г. Боряк та ін.] – К., 2002. – 983 с.

Сел.РУ 1569-1647 рр. – Селянський рух на Україні (1569-1647 рр.). / [зб. документів і матеріалів]. – К. : Наук. думка, 1993. – 534 с.

Сел.РУ 1826-1849 рр. – Селянський рух на Україні (1826-1849 рр.). / [зб. документів і матеріалів]. – К. : Наук. думка, 1993. – 504 с.

Сел.РУ 1850-1861 рр. – Селянський рух на Україні (1850-1861 рр.). / [зб. документів і матеріалів]. – К. : Наук. думка, 1988. – 448 с.

СП – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / [укладачі: Бабич Н.Д., Колесник Н.С., Лук'янюк К.М. (гол. ред.) та ін.]. – Чернівці: «Букрек», 2002. – 424 с.

ССУП – Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х томах / Ю. К. Редько. – Львів, 2007.

Тр. – Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк; [за ред. Железняк І. М.] – К.: Довіра, 2005. – 510 с.

Туп. – Тупиков Н. М. Словар древнерусских личных собственных имён / Н.М.Тупиков // Записки отделения русской и славянской археологии русского археологического общества. – СПб., 1903. – Т.6. – С. 58–913.

Źdź – Źródła dziejowe. – Warszawa, 1889-1911. – Т. V, XVIII, XIX, XX.

НП – назва поселення

ОН – особова назва

The space localization of the names of localities ended on –ivtsi, -yntsi on the territory of East Podillya during XIV-XX centuries is done in this article. The characteristics of their word-building structure and the semantics of basic names is given.

Keywords: derivation, localization, oykonim, personal name, patronim, word-building model